

A teológia szomszédságában

Dr. ANDORKA RUDOLF:

Szabadság – nemzeti közösség – társadalmi igazságosság – kereszténység – A fő értékek kérdései –

Max Weber (1970) klasszikus problémafelvető tanulmánya és Mannheim Károly tudásszociológiai munkája (1929) óta a társadalomtudósokat állandóan foglalkoztatja az ugynevezett „érték” vagy „értékmentesség” probléma. Lényegében arról van szó, *lehetséges-e értékmentes társadalomtudomány*, másképpen hogyan lehet azt biztosítani, hogy a tudós által elfogadott értékek ne, vagy minél kevésbé befolyásolják tudományos megállapításait. Egyrészt elfogadom, a tudósnak minden erejével arra kell törekednie, hogy tárgyilagosságot nyújtson az általa vizsgált jelenségekről, végül soron arról a társadalomról, amelyben él, másrészt *Gunnar Myrdall* érték egyet, aki szerint egyetlen tudós sem tudja teljesen kikapcsolni értékeit a kutatásaiból, mert már a téma kiválasztását, továbbá az alkalmazott elméleti hipotéziseket, végül a társadalmi és politikai gyakorlatra vonatkozó esetleges következtetéseit is szükségképpen befolyásolják azok az értékek, amelyeket magáénak vall. Ezért Myrdal (1972) szerint a leghelyesebb eljárás, ha a tudós világosan közli, milyen értékeket fogad el, mert így olvasója – ezeknek ismeretében, ezeket az értékeket hasonlóképpen elfogadva vagy azokat elvetve – jobban képes a tudományos megállapításokat értékelni. *Ezzel a rövid írással elsősorban a saját tudományos munkásságom értékhatárát szeretném tisztázni.*

Remélem azonban, hogy az alábbiakban elmondottaknak ennél szélesebbkörű érdekessége is van. Közhelynek számít ma az a tétel, hogy *értékválságot élünk át*. A rendkívül gyors gazdasági, társadalmi és kulturális változásokkal összefüggésben az összes európai kultúrájú fejlett országban megkérdőjeleződtek a hagyományos értékek (Bellah et al, 1986). Különösen éles ez az értékválság azokban a társadalmakban, amelyek évtizedeken keresztül totalitáriánus kommunista diktatúrákban éltek. (Andorka, 1992.) Ugyanakkor *minden társadalomnak ahhoz, hogy működőképes legyen, létre kell hoznia és fenn kell tartania bizonyos konszenzust az értékekre vonatkozóan a társadalom tagjainak túlnyomó többsége körében*. Ezért érthető, hogy keressük azokat az értékeket, amelyeket illetően kialakulhat a modern és demokratikus Magyarországon az egyetértés, és amelyek képesek mindennapi társadalmi életünknek, viselkedésünknek szilárd alapot, keretet adni.

Látványosan zajlik az értékek versenye, a különböző értékrendszerek híveinek konszervatívizmusa a liberalizmus és a szocializmus értékeit fordítják egymással szembe e vitában.

Természetesen, hogy az értékek versenyében az egyházak, a vallások hívei is résztvesznek, hiszen a vallásnak az

az egyik funkciója az emberi társadalmakban, hogy végső értékeket hirdessen, amelyeknek alapján az egyes emberek el tudják rendezni életüket. Ezért az alábbiakban előadott gondolataim az értékekről talán alkalmasak lesznek arra, hogy elgondolkozzunk, talán vitát is kezdjünk arról, hogy *mi magyarországi evangélikusok milyen értékeket vallunk magunkénak, milyen értékeket tartunk a lutheranizmus lényegéhez tartozóknak*. (Andorka et.al, 1990).

Értékválasztásaimat természetesen sokan alakították, apámtól és Keken Andrától kezdve tanáraim és barátaimon keresztül olvasmányaimig. Itt most mégis kiemelten hivatkoznék *Bibó Istvánra* (1986), aki szerintem nemcsak a 20. század legnagyobb magyar társadalomtudósa volt, hanem az általa elfogadott értékek – a *szabadság, a társadalmi igazságosság, a nemzeti érzés és a (liberális protestáns) kereszténység* – tekintetében is példát mutathat, amikor az értékválság leküzdésén gondolkodunk. Elsősorban abban lehet példánk, hogy az említett négy értéket egyszerre, együtt vallotta magáénak, ellentétben sok mai magyar állampolgárral, politikussal, szerzővel, aki ezek közül egyet vagy kettőt elfogad, a többieket a legélesebben itéli el.

Mit jelent a *szabadság* értéke és miért fontos nekünk? A szabadság értékének fontosságát az angolszász liberális szerzők – Locke, Jefferson, John Stuart Mill – hangsúlyozták. Gratz Gusztáv (1904) a Társadalomtudományi Társaság 1904. évi vitájában a liberalizmus lényegét abban látta, hogy az egyén lehető legteljesebb szabadságát kívánja biztosítani, más szóval a társadalom nem kényszeríthet senkit, hogy tegyen valamit vagy eltűrjön valamit, csak akkor, ha cselekedetei másnak kárt okoznak. Más szóval: az egyént nem szabad feláldozni semmilyen eszme vagy közösségi cél érdekében. (Ennek nagyon világos ellentéte volt Kajafás álláspontja Jézus halálraítéléséről: Jobb, ha egy ember hal meg a népert és az egész nép nem pusztul el, tudniillik a rómaiak megtorlása következtében.) Ez a *negatív szabadság-fogalom*. (Berlin, 1990.) Miután évtizedeken keresztül éltünk nemzeti szocialista és kommunista totalitáriánus diktatúrában, a bőrünkön, a mindennapi életünkben tapasztaltuk, mennyire fájdalmas a negatív szabadság. Azt gondolom, hogy a legtöbb magyar állampolgár, sőt a legtöbb európai kultúrájú ember, talán minden ember számára fájdalmasabb a szabadság hiánya még az alapvető létszükségleteket kielégítő javak hiányánál is. Inkább választanák a szűkösség és szabadság kombinációját, mint az anyagi jólétet egy elnyomó rendszerben. *A szabadság pozitív fogalma viszont azt jelenti, hogy minden egyes ember beleszóllhat abba, ki és hogyan kormányozza, más szóval demokrácia van. Karl Pop-*

per (1988) definíciója szerint az a lényege, hogy a rossz uralkodóktól meg lehet szabadulni vérontás, erőszak nélkül. Minden társadalomtudós elfogadja és remélem, hogy az állampolgárok többsége is átlátja, hogy a politikai demokrácia konkrét esetekben sokszor sok hibával működik, kiábrándító eredményekhez vezethet, de – mint Churchill mondta – mégsem tudunk nála jobbat. A nem demokratikus rendszerek lényegéhez látszik tartozni az a hajlandóság, hogy a negatív szabadságot korlátozzák, ezen kívül úgy látszik, hogy a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődést is jobban elősegíti a demokrácia, mint a nem demokratikus rendszerek.

A szabadság értékéből következik a más nézeteket képviselővel szembeni *tolerancia*, az erőszakesszűzők elutasítása a politika, filozófiai, tudományos és mindennapi vitákban, ehelyett a türelmes érvelés és a *másság* elfogadása. Ebben az értelemben Robespierre, noha a demokrácia hívének mondta magát, a liberalizmussal a legélesebben ellentétes magatartást tanúsított, amikor a francia nemzet és a forradalmi rendszer vélt ellenségeit kivégeztette.

Ha Bibó munkáit, különösen a zsidókérdésről és a magyar demokrácia válságáról 1945-ben írott tanulmányait olvassuk, nem lehet kétségünk, hogy elkötelezett liberális és demokrata volt.

Miért fontos érték a *nemzethez tartozás* ma, amikor éppen a liberális álláspont képviselői sokszor elutasítják a nemzeti érzés minden formáját? Azt gondolom, hogy e kérdés megválaszolásánál érdemes az ember természetére vonatkozó szociológiai felfogás szélesebb körű kérdéséből kiindulni. A szociológia szerint az ember alapvetően közösségi lény, közösségen kívül, elszigetelt individuumként valójában életképtelen, elemi életszükségeitiekéigítéséhez is alig-alig képes gondoskodni, és még kevésbé tud olyan személyiséggé kifejlődni, amilyent az emberi lét lényegének tekintünk. Ezért az individualizálódás tendenciája, amely a modernitás egyik jellemzője, végső konzekvenciájáig tulhajtva, az emberi élet ellehetetlenüléséhez vezet. Ezt hangsúlyozza a kommunitarianizmus új és hazánkban alig ismert amerikai társadalomfilozófiai irányzata (Andorka, 1993.)

Sokféle emberi közösség létezik a családtól a gyülekezeteken, a helyi közösségeken, az egyházakon keresztül az olyan nagy, nemzeteken felüli közösségekhez mint Európa, sőt az egész emberiség. Ezek közül az egyik a nemzet. A nemzeti közösség elsődleges fontosságát nagyon eltérően ítélik meg a társadalomtudósok. *Gellner* (1983) szerint bármennyire kézenfekvőnek látszik, nem igaz az a tétel, hogy az egyének valamilyen nemzethez kell tartoznia. *Bell* (1987) szerint a modern világban a „nemzetállam túlságosan kicsi a nagy problémák megoldásához, viszont túlságosan nagy az élet kis problémáinak kezeléséhez”. Mások, pl. *Scruton* (1988) szerint az individumnak szüksége van az identifikációra egy olyan nagyobb közösséghez, mint az állam, a társadalom, a nemzet.

Mindenesetre a *nemzeti érzés* létezik. Még azt az állítást is megkockáztathatjuk, hogy az *elmúlt évtizedek szociológiájának egyik legnagyobb hiányossága volt*, hogy – elsősorban a marxista és a liberális elméletek hatására – *elhanyagolta a nemzeti összetartozás-érzés vizsgálatát*, feltételezve, hogy az rövid időn belül ugyanis eltűnik.

A nemzet-fogalomnak két eltérő értelme van. Nemzetnek szoktuk nevezni az egy adott államban élő, magukat ezen állam polgárainak tekintő egyének közösségét. Nemzetnek szokták nevezni azokat is, akik egy kulturális közösség tagjainak tekintik magukat (legtöbbször ugyanazt a nyelvet beszélik, bár ez nem feltétlenül szükséges kritérium), még akkor is ha nem ugyanannak az államnak polgárai. Természetesen lehetséges, hogy valaki más-más nemzethez tartozik az állampolgárságon alapuló és a kulturális közösségen alapu-

ló definíció szerint, sőt előfordul – egyre gyakrabban – hogy valaki több nemzeti kulturális közösség tagjának tekinti magát.

Az, hogy egy állam polgárai között *nemzeti összetartozás* érzése éljen, kívánatos és szükséges, mert számos társadalmi problémát állami keretben kell kezelni (pl. a szegénység mérsékelését segélyek útján) és ezt megkönnyíti, ha az állampolgárok egymás iránt szolidárisak, mert egy nemzet tagjainak vallják magukat. Azt, hogy a nemzet mint kulturális közösség létezik, talán legszemléletesebben bizonyítja, hogy az Amerikába kivándorolt európaiak unokái körében milyen erővel támad fel a nemzeti származásuk iránti érdeklődés, az ősök nemzetével való azonosulás. A nemzet tehát realitás és érték, csak nem szabad azt hinni, hogy az egyetlen fontos közösség és mindenek fölötti érték. Nem fogadhatjuk el az „akár jót tesz, akár rosszat, a nemzetemet szolgálom” elvét és fel kell ismernünk, hogy a jövőben egyre inkább többkultúrú, vagyis több kulturális nemzet tagjait egybefoglaló országokban fogunk élni. Európa pedig, amely egyre több állami funkciót fog lassan átvenni, szükségképpen sok nemzetet fog tömöríteni. Ezért meg kell tanulnunk a más nemzetek tagjai, más kultúrák iránti toleranciát, a velük való együttélést. De ez nem jelenti a nemzeti összetartozás-érzés feladásának szükségességét.

Bibónak a kelet európai kisállamok nyomorúságáról és eltorzult magyar alkatról írott tanulmányai és talán mindezeknél is világosabban egyik utolsó műve, a Borbándi Gyulához írott levele egyértelműen példája ennek a korszerű és mások iránti toleráns nemzeti érzésnek.

A legnehezebb helyzetben akkor vagyunk, amikor a *társadalmi igazságosságot* próbáljuk definiálni és fontosságát akarjuk bizonyítani. Neheztí helyzetünket, hogy a szocialista rendszerek, amelyek a társadalmi egyenlőséget legfőbb értéknek hirdették (de a gyakorlatban távolról sem valósítottak meg), Európában összeomlottak és ezáltal minden a marxizmussal rokonságot mutató és szocialisztikus érték nagymértékben hitelét veszítette. Vannak liberális társadalomtudósok, mint a ma Magyarországon igen divatos *Hayek* (1992), akik károsnak tartanak minden tudatos társadalmi beavatkozást az egyenlőtlenségek mérsékelése céljából, a „szociális igazság” eszméjét az ésszerű és mindenki számára előnyös rend legnagyobb akadályának mondják. Attól tartok, hogy egy ilyen elveket megvalósító társadalmi rend teljesen embertelen lenne és hosszabb távon szükségszerűen összeomlana, mert a társadalom többsége elutasítaná.

Míg a *társadalmi egyenlőséget* igen egyszerű definiálni (mindenki minden jószágból egyenlő mértékben részesül), a *társadalmi igazságosságot*, amely az egyenlőséggel rokon, de nem azonos fogalom, sokkal bonyolultabb kérdés. Itt a különben ugyancsak liberálisnak számító *John Rawls* (1971) két alapvető idézem definícióként. A társadalmi igazságosság (social justice) azt jelenti, hogy 1. *mindenkinek egyenlő joga van az alapvető szabadságokra*, amíg azok összeegyeztethetők mások szabadságával, 2. *a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségeket úgy kell elrendezni*, hogy a) azok a leghátrányosabb helyzetben lévők számára hosszútávon a legnagyobb hasznot hozzák, b) mindenkinek esélye legyen minden társadalmi pozíció, tehát köztük a legelőnyösebb pozíciók elérésére. Vagyis annyi egyenlőtlenség (pl. jövedelem különbség) fogadható el, amennyi hosszútávon az egész társadalom helyzetét a legjobban javítja, és törekedni kell az esélyek egyenlővé tételére.

Egy szociáletikai kérdéssel foglalkozó vatikáni tanácskozáson legutóbb *Jacques Dreze* belga közgazdász ezt úgy fordította le a hétköznapi nyelvére, hogy „mindannyian azt gondoljuk, hogy a legszegényebbekre fordított elsődleges figyelem fontosabb a gazdaságosság szempontjainál” (Dreze, 1993.56.p.). A gyakorlati gazdaság- és szociálpolitikában ezt

próbálja megvalósítani a szociális piacgazdaságnak német társadalomtudósok (Müller-Armach, 1981) által felvázolt rendje.

Bibó István az ilyen eszmék iránti rokonszenvét talán legvilágosabban életművének összefoglalásában, az íróasztalfiók számára írt „Az európai társadalomfejlődés értelme” című könyvben fogalmazta meg. Beszél a társadalom egészét kielégítő igazságosságról, a tulajdoni viszonyok felbontásáról és humanizálásáról, a kevés személyre koncentráló mammut-tulajdon felszámolásáról, egyáltalán mindennemű funkció nélküli hatalmi helyzet és funkció nélküli privilégium felszámolásáról.

Jézus tanítása, a kereszténység igazi alapelvei (amelyeket sokszor csúfoltak meg a kereszténység nevében), azon kívül, hogy a két évezreddel ezelőtti Palesztina nyelvében megfogalmazva tartalmazza mind a szabadság, mind a közösségek, mind az igazságosság értékeit, *ezekhez hozzáteszi az emberek közötti szeretetet*, mint második legfontosabb parancsolatot. Az emberek szeretetteljes kapcsolatainak hiányában a legszabadabb és legigazságosabb társadalom is embertelen marad, az egyéni emberi élet értelmetlen.

Bibó István az európai társadalomfejlődés értelmét kutatva, arra a következtetésre jut, hogy fejlődésről akkor beszélhetünk, ha csökken a gyűlölet, az erőszak, az emberek egymástól való félelme, vagyis ha terjed a „keresztény válasz az erőszak, a félelem, és a gyűlölködés görcsére”, „az aktív szeretet központba helyezése” (Bibó, 1986. 3.kötet, 44.p.).

Túl azon, hogy a magam tudományos munkájában e négy értéket próbálok követni, azt hiszem, hogy csak *e négy érték együttes elfogadása* nyújthat kiutat a mai magyarországi értékválságból.

IDÉZETT SZAKIRODALOM

- Andorka Rudolf 1992, Társadalmi változások és társadalmi problémák, 1940-1990. Statisztikai Szemle.vol.70.no.4-5. 301-324. p.
- Andorka Rudolf 1993, Szabadság és/vagy rend a mai magyar társadalomban az autoritárius rendszerből a demokratikusba történt átmenet után. Lelkipásztor.vol.68.no.10. 358-359.p.
- Andorka Rudolf, id. Fasang Árpád, Liska Endre, Sólyom Jenő, 1990. Vallomások a lutheranizmusról. Diakónia.vol.12.no.1.5-14.p. Bell,D., 1987, The world and the United States in 2013.Daedalus.vol.116.no.3.1-32.p.
- Bellah, R.N. Madsen,R., Sullivan,W.M., Swindler, Tipton,S.M., 1985. Habits of the heart. Individualism and Commitment in American Life. New York.
- Bellah,I., 1990. Négy esszé a szabadságról. Budapest.
- Bibó István, 1986. Válogatott tanulmányok. 1-3 kötet. Budapest.
- Dreze, J.H., 1993, Etika, hatékonyság és az egyház társadalmi tanítása. A közgazdaságtan társadalmi és etikai vetületei, Budapest. 49-62.p.
- Gellner, A., 1983, Nations and nationalism. Oxford.
- Gratz Gusztáv, A liberalizmus. A társadalmi fejlődés iránya. A Társadalomtudományi Társaság által rendezett vita. Budapest. 1-20.p.
- Hayek,F.A., 1992, A végzetes önhittség. A szocializmus tévedései. Budapest.
- Mannheim, K., 1929. Ideologie und Utopie. Frankfurt.
- Müller-Armach,A., 1981. Geneologie der Sozialen Marktwirtschaft und weiterführende Konzeption. Bern.
- Myrdal,G., 1972., Érték a társadalomtudományban. Budapest.
- Popper,K.R., 1988, The open society and its enemies revisted. Economist.ápr.23-29. 25-28.p.
- Rawls,J., 1972, A theory of justice. London.
- Scruton,R., 1988, Authority and allegiance. Donald,J., Hall,S., szerk:Politics and ideology.Milton Keynes.
- Weber,M., 1970., Állam, politika, tudomány. Budapest.

**Országos evangélikus
papné csendesnap lesz
1994 március 19-én,
szombaton, 10 és 16 óra között
a Budapest Deák téri
Gyülekezet termében.
Minden papné szeretettel várnak
a rendezők!**

A Hermeneutikai Kutatóközpont ismertetője.

A Hermeneutikai Kutatóközpont alapítói a következő intézmények: ELTE Bölcsészettudományi Kar, Dunamelléki Református Egyházkerület, Károli Gáspár Hittudományi Egyetem, Evangélikus Teológiai Akadémia, Baptista Teológiai Akadémia. Magyarországon ez az első intézmény, amely az új Felsőoktatási Törvény szellemében, a felsőoktatási intézmények integrálása jegyében egyetemközi és felekezeti alapon jött létre.

A Kutatóközpont célja, hogy a hermeneutika területén oktatási, kutatási teendőket lásson el, kiadványokat jelentessen meg és konferenciákat szervezzen.

A Kutatóközpont alapítványként működik, amelynek legfőbb döntéshozó szerve a Kuratórium. Az Alapító Okirat értelmében minden résztvevő intézmény delegálhat egy tagot a Kuratóriumba. Az alapító tagokon kívül az Alapítványnak lehetnek csatlakozó tagjai is, akiket az alapító tagokkal azonos jogok illetnek meg. A csatlakozás feltétele az Alapítványhoz való anyagi hozzájárulás, amelynek mértékét a Kuratórium szabja meg. Pártoló tagok jelentkezése is lehetséges.

I. ALAPELVEK.

A Kutatóközpont egy aktuális tudományos igényt kíván kielégíteni.

Az intézmény református kezdeményezésű, de ökumenikus háttérű. Az egyes felekezetek sokszor hermeneutikai szempontok szerint különültek el egymástól, ezért a hermeneutikai kérdések tudományos vizsgálata csakis az egyes felekezetek szakembereinek bevonásával történhet. Vagyis: a hermeneutikai kutatómunka egy közös nyelv kidolgozásával hivatkozhat ma, az egyházak közötti, illetve az egyházakon belüli megosztottság korában.

Ma érdemi kutatómunkát csakis a teológiai és bölcsészettudományi fakultások közös erőfeszítésével lehet végezni. A teológia és a bölcsészettudományok több évtizedes mesterséges elszigetelése után az intézmény példát mutathat a tudományok napjainkban nélkülözhetetlen integrálására.

II. CÉLKITŰZÉSEK.

1. Oktatói munka.

A Hermeneutikai Kutatóközpont keretében az egyes intézmények oktatói előadásokat ill. szemináriumokat hirdetnek meg, amelyeket a résztvevő intézmények hallgatói indokoltan felvehetnek, s azért a tanév végén kreditet ill. osztályzatot kapnak. A következő tárgyak oktatása indokolt pl: „A Biblia értelmezésének története”, „Írányzatok a mai filozófiai és teológiai hermeneutikában”, „Irodalomkritika és hermeneutika”, „Retorika és szövegtan”, „Teológiai témák az irodalomban” stb.

2. Kutatói munka.

Megfelelő anyagi támogatás (pl. elnyert pályázatok) segítségével rendszeres kutatói munkát folytat az intézmény, amely szervesen kapcsolódik az egyes munkatársak által más intézményekben folytatott kutatásokhoz.

3. Kiadói tevékenység.

A Hermeneutikai Kutatóközpont a kutatás eredményeit rendszeres kiadványokban (füzetekben vagy könyvekben) publikálja, megfelelő anyagi háttér esetén periodikát indít.

4. Tudományszervezői munka (konferenciák).

A Hermeneutikai Kutatóközpont a hermeneutikai kérdések megvitatása végett konferenciák szervezését tervezi, ahova a szakembereken kívül egyes aktív értelmező közösségek, ill. egyházi csoportok tagjait is meghívja.

(Folytatás a 76. oldalon)